

FRONTISSA

Publicació semestral de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

Juny 2009 - núm. 17

editorial

Crisi i cultura en el territori

Les necessitats socials que genera una crisi com la d'ara poden induir a pensar que davant del drama humà moltes altres coses poden tenir consideració de superflues. Probablement en part deu ser cert, perquè primer de tot les persones han de tenir cobertes les necessitats bàsiques, les que permeten viure en dignitat i, si és possible, d'un treball, també digne. En aquest context, les retallades pressupostàries són a l'ordre del dia de pràcticament totes les administracions, si més no les congelacions. Els ingressos s'han reduït i, per tant, cal limitar despeses, que per lògica s'haurien de procurar en els aspectes més innecessaris, en els de lluïment, en els de prestigi envolat, en els superflus. Incrementar la racionalitat, limitar l'ostentació, propiciar la senzillesa. El perill, en el nostre cas, rau en la consideració que la cultura hagi tingut anteriorment a la crisi. O més ben dit, si la cultura ha tingut la consideració d'element essencial de la vida humana. Si només ha estat un lluïment, un farciment de l'activitat de qualsevol àmbit administratiu, la recança serà feble a l'hora de manejar les tisores.

El finançament dels centres d'estudis depèn de moltes procedències. Una d'important és l'administració, la local, la comarcal, la provincial, etc. De totes, la local és la que presenta més variabilitats d'un centre a l'altre, d'un municipi a l'altre, segons la valoració que es tingui del centre, l'activitat generada, la concepció cultural que tingui la població i el seu ajuntament. Les notícies

de retallades pressupostàries van corrent, provoquen un cert temor —que no s'eternitzin, que no s'instal·lin definitivament— i limiten en alguns casos el volum de l'activitat dels centres d'estudis.

La crisi d'ara també és una crisi de valors cívics i culturals, allò que nosaltres defensem. Ho podríem dir d'una altra manera: la crisi d'ara és en part conseqüència de manca de valors. La cultura, entesa com el factor i els elements que ens proporcionen la capacitat de dignificar la condició humana, de construir-nos personalment i col·lectivament, d'exercir el pensament i la reflexió raonades, proporciona rendibilitat econòmica i social. Les persones cultes, les que són capaces d'adquirir i transmetre coneixement com a valors personals i col·lectius, les que tenen l'estima posada en el territori proporcionen a la societat una consciència cívica irrenunciable, un pensament que va més enllà del benefici depredador. Aquests són els nostres valors, els que hem de saber defensar individualment i col·lectivament com a generadors de riquesa i de benestar.

Frontissa, en aquest número, s'incrementa en quatre pàgines més, fet que ens permetrà aportar més informació, sobretot de la CCEPC. L'increment constant de centres associats, gairebé doblats en aquesta dècada, ens ha permès també doblar les pàgines de *Frontissa*, amb la voluntat de convertir-la en una eina i un referent dels centres d'estudis.

Coordinadora
de Centres
d'Estudis de
Parla Catalana
CCEPC

Premi Nacional de Patrimoni Cultural 2007

sumari

des de la universitat

Les Balears del turisme de masses: els reptes culturals del pas des de terres d'emigrants fins a territoris d'immigració

pàg. 2

una imatge, una història

pàg. 3

coneguem els centres d'estudis

25è aniversari del Centre d'Estudis de l'Hospitalet

pàg. 4

ccepc

Sumem esforços per a projectes comuns

pàg. 6

institut d'estudis catalans

Seus i delegacions de l'Institut d'Estudis Catalans

pàg. 8

institut ramon muntaner

L'aposta per la difusió: RECERCAT 2009 i portal Irmu.org

pàg. 9

l'entrevista

Angela Jackson

pàg. 11

la finestra

"El patronato de las Viviendas del Congreso". Habitatge i catòlics a la Barcelona del franquisme

pàg. 13

l'arxiu

El Centre de Documentació del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya

pàg. 15

museu

Museu Valencià d'Etnologia

pàg. 17

resenyes i novetats

pàg. 19

“El patronato de las Viviendas del Congreso”. Habitatge i catòlics a la Barcelona del franquisme

Un dels aspectes més destacats del franquisme va ser el desenvolupament d'una política d'habitatge que va propiciar la intervenció tant d'organismes públics de tot tipus com d'una àmplia varietat d'agents privats. Una política que, per sobre de qualsevol altra consideració, buscava posar fi al que es considerava un dèficit nacional, la manca d'habitatge. Sense ella era impossible complir el requisit de creació d'una llar, seu de la família, institució que era l'eix de l'esquema social del franquisme i alhora un subtil mecanisme de control a través de la hipoteca. La voluntat del règim era clara, tal com va dir el ministre Arrese l'1 de maig de 1959:

“La fórmula ideal, la cristiana, la revolucionaria, desde el punto de vista de nuestra propia revolución, es la fórmula estable y armónica de la propiedad (de la vivienda) [...]. No queremos una España de proletarios, sino una España de propietarios.”

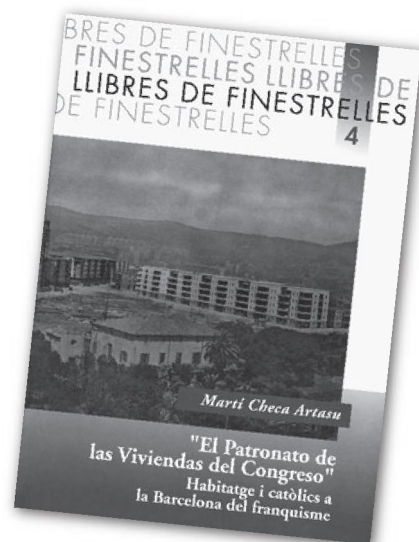
És ben coneguda la sèrie de lleis que sobre l'habitatge es van dictar en els anys de la dictadura franquista. Igualment, ha estat estudiada des de diversos punts de vista la promoció immobiliària d'aquells anys, especialment a través de treballs que tracten de quantificar-ne el desenvolupament en diferents realitats urbanes.

Uns estudis que, probablement, per estar centrats a donar a conèixer el desenvolupament immobiliari en un àmbit geogràfic concret, no han prestat prou atenció a una de les fórmules immobiliàries que van donar-se al llarg de la dictadura franquista: les promogudes per entitats benèfiques, tant les que estaven lligades a alguna institució, per exemple l'exèrcit i l'Església, com les que van ser desenvolupades per empreses.

Entre les de caràcter benèfic, cal destacar, les nombroses aventures immobiliàries que van ser promogudes per entitats catòliques a tota la geografia espanyola, especialment a partir de 1947 i fins ben entrada la dècada dels seixanta. Efectivament, l'Església i el nacionalcatolicisme imperant van prendre el problema de la manca d'habitatge com un tema ja no de discussió, sinó d'acció social, en clau d'intervenció en la societat. Una intervenció que va saber superar els anys on es prodigaven els actes litúrgics, sempre

exuberants, i la defensa de la més rànica moralitat cristiana, per perllongar-se en el temps. Una superació que va utilitzar el populisme, del qual van fer gala molts bisbes i càrrecs diocesans per donar a conèixer propostes de construcció d'habitatges que, sotmeses sempre als paràmetres paternalistes i elitistes, eren portades a terme per feligresos afins i vinculats a diverses entitats catòliques, com Acció Catòlica, l'Asociación Católica Nacional de Propagandistas o associacions d'empresaris i professionals liberals que sota l'adjectiu de *dirigentes* s'agrupaven, seguint les proclames episcopals, però també per la unió de molts interessos comuns. Aquests grups van actuar tant a l'àmbit diocesà com a l'àmbit parroquial, fundant estructures associatives, lligades a la figura de l'entitat benèficoconstructora, creada de manera específica per decret llei el 1947.

El primer cas conegut es va donar a Còrdova amb la creació de l'Asociación Benéfico-Constructora de la Sagrada Familia, promoguda pel bisbe cordovès Fray Albino el 1947. Es va tractar d'una iniciativa pionera que va donar a conèixer entre els diferents prelats les possibilitats d'aquesta nova via de penetració del missatge catòlic, a través d'una acció concreta i tangible, en una societat que començava a donar mostres de cansament davant tanta parafernàlia litúrgica i impediments morals. Unes possibilitats que amb major o menor encert van ser secundades per altres prelats a València, Madrid, Saragossa, Màlaga, Càceres, Burgos, Santiago de Compostel·la, Santander, Lleida o Barcelona, per citar algunes de les moltes ciutats en les quals hi ha notícia de la creació d'iniciatives immobiliàries promogudes per entitats catòliques, especialment per les juntes d'homes d'Acció Catòlica, amb el suport del bisbe de torn o d'un rector parroquial que tenia un nombre de feligresos amb necessitat d'un habitatge digne. Inicialment, van ser iniciatives molt disperses, se'n comptabilitzen més de mig centenar entre 1947 i 1954. Davant d'això, l'Acció Católica nacional va articular una Secretaria Nacional de la Vivienda amb el propòsit de promoure aquestes iniciatives i conduir el missatge que havia de quedar present a la societat. Un missatge que rememorava les

bases de la doctrina social de l'Església i els dictàmens de l'encíclica "Rerum Novarum", pels quals la propietat es convertia en un dret inalienable del ser humà i la llar, refugi de la família, nucli d'una societat catòlica. Era el mateix esperit que es basava en els passos que anava fent l'Estat franquista en matèria d'habitatge.

Així, el llibre "El patronato de las Viviendas del Congreso". *Habitatge i catòlics a la Barcelona del franquisme* tracta de contribuir al coneixement d'una d'aquestes iniciatives. Tanmateix, cal dir que el llibre és el resultat parcial d'una tesi doctoral de geografia humana presentada al febrer de 2006. Aquesta tesi analitza una de les fórmules immobiliàries que van donar-se al llarg de la dictadura franquista: la de les entitats benèficoconstructores que estaven vinculades a l'Església. L'anàlisi ha tractat de trobar notícies de moltes de les entitats que van operar a Catalunya tant en l'àmbit diocesà com parroquial, i estudia amb detall els casos del Patronato Diocesano del Hogar de Lleida i el del Patronat de Santa Creu de la Selva de Girona. Altrament, ha estudiat l'origen d'iniciatives semblants sorgides arreu d'Espanya, així com les propostes d'agrupament i centralització instigades pel Secretariado Nacional de la Vivienda creat per Acció Católica a principis de la dècada dels cinquanta.

Entrega del II Premi Martí Pous i Serra. Autor: Xavier de la Cruz

Entrega del II Premi Martí Pous i Serra. Autor: Xavier de la Cruz

L'autor es va centrar més en el cas barceloní del Patronato de las Viviendas del Congreso Eucarístico, atesa la seva vinculació sentimental a un dels barris creats per aquesta entitat a Barcelona, el barri del Congrés de Barcelona. Una vinculació que anava reforçada per la seva trajectòria com a historiador local a Barcelona. En concret, havia publicat amb col·laboració altres monografies sobre els barris de la Sagrera, Sant Andreu de Palomar, el Bon Pastor i sobre aspectes relacionats amb el patrimoni industrial de Barcelona, i va ser coordinador de *Barcelona, ciutat de fàbriques i Poblenou, la fàbrica de Barcelona*.

La vinculació sentimental i la trajectòria com a historiador local expliquen l'ànima impulsora del treball, guardonat amb el II Premi d'investigació Martí Pous i Serra que concedeix el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias. Aquest treball aprofundeix en l'estudi d'una de les iniciatives benèficioconstructores catòliques més importants de totes les que es van desenvolupar a Catalunya entre 1950 i 1975. El Patronato de las Viviendas del Congreso Eucarístico va construir entre 1952 i 1975 més de sis mil habitatges a la ciutat de

Barcelona i a diversos municipis de la seva àrea metropolitana. És, sens dubte, una de les iniciatives més destacades en l'àmbit estatal pel que fa a la creació d'habitatges per part d'entitats a mig camí entre la promoció pública i la privada.

L'estudi d'aquest patronat ha estat possible gràcies a diversos factors: d'una banda, va ser una de les poques entitats d'aquest tipus que va publicar i va difondre les memòries anuals de la seva activitat, perllongada al llarg de vint-i-quatre anys. D'altra banda, gran part de la seva documentació es troba dipositada a l'Arxiu Diocesà de Barcelona i, per tant, a disposició dels investigadors. La informació aportada per ambdues fonts seria insuficient si no s'haguessin tingut en compte dos aspectes clau que van tenir molta incidència en la creació d'aquesta entitat. D'una banda, la celebració del XXXV Congreso Eucarístico Internacional a Barcelona el 1952 i, de l'altra, la presència de la figura que, de manera ostensible, va encoratjar la iniciativa immobiliària, el bisbe Gregorio Modrego Casaus.

Això explica que al llibre es presentin la biografia d'aquest prelat, l'evolució

organitzativa i fundacional del Congrés Eucarístico Internacional i les transformacions urbanes que va aportar a la ciutat, així com la gènesi i desenvolupament del Patronato de las Viviendas del Congreso Eucarístico, creat gràcies a la iniciativa de l'Asociación Católica de Dirigentes, entitat clau de la qual van sorgir les persones que van assumir els càrrecs de responsabilitat en la gestió del Patronat dels Habitatges del Congrés Eucarístico. Igualment, els diversos capítols del llibre expliquen de manera detallada totes les realitzacions que es van fer al llarg dels vint-i-quatre anys d'existència d'aquest patronat, de 1952 a 1976. Per pura funcionalitat, les hem dividides en aquelles que es van gestar a la ciutat de Barcelona, amb part de l'actual barri del Congrés com a peça més significada, i aquelles que es van construir en diversos municipis de l'àrea metropolitana: l'Hospitalet de Llobregat, Badalona, Viladecans, Gavà, Terrassa i altres.

En els capítols finals, hem volgut incidir en dos aspectes que van formar part consubstancial de proposta edilícia del Patronato de las Viviendas del Congreso Eucarístico. El primer, el desenvolupament urbanístic dels dos polígons d'habitatges que l'entitat va construir a Barcelona i Badalona, i que van comptar amb el disseny de projecte de l'arquitecte José Soteras Mauri, responsable del Pla Comarcal de 1953. Al capítol final hi estudiem amb detall el sistema de selecció sociològica dels que serien els inquilins dels habitatges. Es va articular a través d'una proposta de classificació sociològica elaborada pel sociòleg Jaume Nualart Maymí, cap de propaganda de l'entitat benèficioconstructora entre 1953 i 1959 i, més tard, vinculat a Convergència i Unió. Aquesta proposta tenia com a missió aconseguir un barri heterogeni pel que fa a la seva població, per facilitar la integració al conjunt de la ciutat.

Finalment, val a dir que amb aquesta recerca hem volgut donar a conèixer, superant els límits de la història local, el desenvolupament d'una proposta immobiliària lligada a una entitat catòlica, l'Asociación Católica de Dirigentes, i a la figura d'un prelat, l'arquebisbe Modrego Casaus, que demostra que no va ser un exemple aïllat a la geografia espanyola, i sí un model de fer habitatge durant els anys del franquisme.

DR. MARTÍ CHECA ARTASU
CENTRO DE ESTUDIOS DE GEOGRAFÍA HUMANA
EL COLEGIO DE MICHOCÁN (MÉXICO)